

PRAVNI OKVIR GARANTOVANJA I OSTVARIVANJA LJUDSKIH PRAVA LEGAL FRAMEWORK OF GUARANTEEING AND ENJOYMENT OF HUMAN RIGHTS

Mr Vesna B. Ačić*

Rezime: Osnovne slobode i prava čovjeka i građanina su ustavna kategorija svake demokratske države. Savremeni ustavi garantuju ljudska prava, koja prelaze granice suverenosti i ustavnosti jedne države i postaju univerzalna kategorija zaštićena međunarodnim pravom. Sloboda čovjeka ograničena je samo slobodom drugih ljudi, pa čovjek, uživajući slobodu, ima dužnost da poštuje i ne ugrožava slobodu drugih.

Do Drugog svjetskog rata ljudska prava su se razvijala unutar nacionalnih država, da bi, nakon toga, vodeću ulogu u definisanju i unapređenju ljudskih prava imale Ujedinjene nacije. Ova prava su kodifikovana u međunarodnim i regionalnim ugovorima i instrumentima, koje je ratifikovala većina zemalja, te tako predstavljaju univerzalno priznati sistem vrijednosti. Ratifikovanjem međunarodnih akata o ljudskim pravima, njihovom primjenom i ugradnjom u pozitivno zakonodavstvo države ostvaruju se preduslovi za poštovanje, nesmetano uživanje i zaštitu ljudskih prava.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, zajedno sa Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, sa dva njena fakultativna protokola, predstavljaju univerzalni zakon o ljudskim pravima. Evropska konvencija o ljudskim pravima (i njeni protokoli) garantuje zaštitu ljudskih prava na regionalnom nivou.

Međutim, uprkos normama, principima i standardima ljudskih prava, koji su uspostavljeni na međunarodnom nivou, glavni izazov još uvijek predstavlja primjena usvojenih standarda.

Ključne riječi: ljudska prava, osnovne slobode, međunarodni standardi, ustav, jednakost, ustavnost i zakonitost.

Summary: Fundamental freedoms and rights of man and citizen are constitutional category of each democratic country. Modern constitutions guarantee human rights, which exceed beyond the sovereignty and constitutionality of a state and became a universal category protected by international law. The freedom of man is limited only by the freedom of other people, so man, while enjoying his own freedom, has the duty to respect and not jeopardize the freedom of others.

Until World War II human rights have been developed within the nation-states. After that, the United Nations take the leading role in defining and improving of human rights. These rights are codified in international and regional agreements and instruments ratified by most countries so they represent universally recognized system of values. The ratification of international human rights documents, as well as their implementation and integration in the positive law of the state, fulfills the preconditions for respect, peaceful enjoyment and protection of human rights.

The Universal Declaration of Human Rights, together with the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights with its two Optional Protocols, represent universal human rights law. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (and its Protocols) guarantees the protection of human rights at the regional level.

However, despite the norms, principles and standards of human rights, which have been established at the international level, the main challenge remains their implementation.

Key words: human rights, fundamental freedoms, international standards, constitution, equality, constitutionality and legality.

UVOD

Ljudska prava su osnovna prava ljudskih bića. Ona definišu odnos između pojedinca i struktura moći, posebno države, a usmjerena su u pravcu jačanja pojedinca i kontrole nad subjektima moći. Sa pravnog stanovišta, ljudska prava se mogu definisati kao skup pojedinačnih i kolektivnih prava priznatih od strane suverenih država i ugrađenih u njihove ustave, kao i u međunarodno pravo. Ona ograničavaju državnu moć i u isto vrijeme zahtijevaju od države da preduzme pozitivne mjere za obezbjeđenje takvog okruženja, koje svim ljudima omogućava da uživaju svoja ljudska prava na principima jednakosti.

* Vesna B. Ačić, doktorand, magistar pravnih nauka u oblasti državno i međunarodno javno pravo, ima višedecenijsko iskustvo na rukovodećim poslovima u elektroprivredi, a u periodu od 1.6.2006. do 11.8.2011. godine, na funkciji člana Uprave, Izvršnog direktora za pravna pitanja u MH „ERS“ - ZP „Elektrokrajina“ a.d. Banjaluka.

U savremenom svijetu građansko društvo je civilno društvo, odnosno pravno uređeno društvo. Civilno ili građansko su riječi istog značenja, koje potiču od latinske riječi „civis“, što znači građanin. Civilno društvo je slobodno društvo, koje nastaje i razvija se ostvarivanjem svih sloboda i prava čovjeka. To je društvo u kojem dominira demokratija i pravna država, društvo vladavine prava i garantovanja sloboda i prava pojedinaca. Preduslov slobodnog društva je ograničena i kontrolisana vlast države, gdje država treba da ima prvenstveno zaštitnu funkciju, a ne apsolutnu prisilu.

Civilno društvo je zasnovano na univerzalnom elementu - slobodi. Prema akademiku prof. dr Kuzmanoviću, osnovni faktori civilnog društva su: a) Slobodan građanin pojedinac čija prirodna i građanska prava nisu ničim ograničena osim istim pravima drugih građana; b) Ljudske i građanske slobode i prava, a prije svih lična, ekonomska, socijalna i politička. Ova prava ne smiju biti ugrožena niti uskraćena i moraju se ostvariti po sistemu najviših standarda; v) Ekonomski subjektivitet i sloboda građana na osnovama slobodnog tržišta, razmjena proizvoda i usluga po tržišnim zakonima; g) Autonomija (u odnosu na državu) privrede, kulturnih, obrazovnih, naučnih, umjetničkih i drugih institucija; d) Vladavina prava, i to u najširem smislu, širem od vladavine pravne države. To znači ograničenost pravom svih i svakoga, kako pojedinaca - građana, tako i državnih i drugih organizacija i institucija; đ) Legalnost i legitimnost vlasti, kontrola nad njom i njena ograničena nadležnost. Legitimitet vlasti ogleda se, prije svega, u tome da li je prizna narod, da li je ona izraz volje građana (birača); e) Ostvarivanje demokratskih formi putem institucija referendum, plebiscita, peticije, narodne inicijative, zborova, savjeta i dr; ž) Ostvarivanje političke kulture participativnog tipa.¹²²

„Iako je činjenica da se demokratija ne može svesti samo na ljudska prava, slobodno se može reći da bez ljudskih prava nema demokratije, a obim i poštovanje ljudskih prava su najbolji pokazatelj karaktera odnosa između državne vlasti i građanina.“¹²³ Ljudska prava su elementarni politički i ekonomsko-socijalni zahtjevi građana u odnosu na državnu vlast i društvo u cjelini, čije ostvarivanje je preduslov za biološku, političku i kulturnu egzistenciju pojedinca, odnosno život u uslovima dostojnim čovjeka, njegove humane prirode i dostojanstva. Suština je pravo na jednakost i sloboda od diskriminacije kao univerzalno ljudsko pravo.

KLASIFIKACIJA LJUDSKIH PRAVA

U teoriji se primjenjuju različiti kriteriji klasifikacije ljudskih prava u cilju proučavanja njihovog sadržaja i vrijednosti, tako da danas postoje brojne podjele ljudskih prava:

- Ljudska prava prve, druge, treće i četvrte generacije;
- Prava čovjeka i prava građanina;
- Individualna i kolektivna prava;
- Prava pozitivnog (aktivnog) statusa i prava negativnog (pasivnog) statusa;
- Lična prava i slobode, politička prava i slobode, ekonomsko-socijalna prava i slobode, te nova i posebna prava i slobode;
- Utuživa prava i neutuživa prava;
- Ljudska prava koja su potpuno zaštićena, ljudska prava koja su relativno (uslovno) zaštićena i indirektno zaštićena ljudska prava;
- Prirodna prava i stečena (izborena) prava.

Ljudska prava prve generacije su klasična prava: to su osnovna prava, koja štite tjelesni i duhovni integritet čovjeka i njegove političke slobode i prava. Druga generacija ljudskih prava razvija se sa ciljem zaštite ekonomskog i socijalnog položaja čovjeka: to je pravo na rad i u vezi sa radom, pravo socijalnog osiguranja, pravo na zaštitu zdravlja i druga, koja se javljaju sa razvojem elemenata solidarnosti u društvu i državi. Treća generacija ljudskih prava jesu pravo na razvoj, pravo na hranu, pravo na zdravu životnu sredinu (voda, vazduh, zemljište, rijetke životinje i biljke, kulturno naslijeđe), bez čega nema budućnosti za čovjeka i planetu. Najnovija, četvrta generacija ljudskih prava javlja se sa razvojem informacionih tehnologija i savremenih medija, kao i razvojem medicine i genetskog inženjeringa, gdje čovjek takođe treba da se zaštiti od manipulacija i zloupotreba.

Prava čovjeka su prirodna prava koja pripadaju svakom čovjeku po rođenju, a koja nisu vezana za pripadnost državnoj zajednici: pravo na život, pravo na slobodu, jednakost ljudi. Građanska prava su prava koja pripadaju državljaninu jedne države. Titular prava su sva lica koja su pod jurisdikcijom jedne države. Ovim pojmom su obuhvaćena sljedeća lica: građani, sva lica koja žive na teritoriji te države, kao i neka lica koja žive van granica te države.

Individualna ljudska prava jesu prava čovjeka kao pojedinca. Kolektivna ljudska prava su prava čovjeka kao pripadnika određenih kolektiviteta (nacionalnih manjina, jezičkih grupa i slično).

¹²² R. Kuzmanović, *Ustavno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Banjaluci, Banjaluka, 2002, str.207.*

¹²³ D. Bataveljić, B. Bataveljić, *Nova i posebna prava i slobode s posebnim osvrtom na zakonodavstvo Republike Srbije i Republike Srpske, Pravna riječ br. 35/2013, Banjaluka, 2013, str.199.*

Prava pozitivnog (aktivnog) statusa su prava čovjeka gdje država ima obavezu da aktivno djeluje kako bi se osiguralo ostvarivanje tih prava (pravo na rad, pravo na obrazovanje i druga ekonomsko-socijalna prava). Prava negativnog (pasivnog) statusa su prava čovjeka u čijem ostvarenju država ne treba da vrši aktivnosti, naprotiv, treba da se uzdržava od bilo kakvih aktivnosti (pravo na privatnost, nepovredivost stana i drugo).

„Lična prava i slobode su, istorijski gledano, najstarija, pa zbog te činjenice i zbog njihovog sadržaja predstavljaju temelj svih drugih prava.“¹²⁴ To su osnovna prava i slobode kojima se štiti fizički, moralni i duhovni integritet čovjeka. Političke slobode i prava su građanska prava, koja su na početku prvenstveno imala za cilj ograničenje nosilaca javne vlasti, a koja zavise od dostignutog nivoa demokratije i oblika državnog uređenja. Ekonomsko-socijalne slobode i prava, kao prava druge generacije, usko su vezana za lične i političke slobode i prava. Ostale slobode i prava su posebne i nove slobode i prava, koja su istovremeno jednim dijelom lična, politička i ekonomsko-socijalna.

Utuziva ljudska prava su ona za čije ostvarenje se može tražiti sudska zaštita: to su uglavnom klasična građanska prava kod kojih se radi o negativnoj obavezi države. Neutuziva ljudska prava su ona kod kojih država nema obavezu da osigura pravni lijek (takva je većina ekonomsko-socijalnih prava).

Ljudska prava koja su apsolutno (potpuno) zaštićena jesu prava koja imaju najveći značaj za fizički i moralni integritet čovjeka. Ljudska prava koja su relativno (uslovno) zaštićena su prava koja se mogu derogirati, tj može se suspendovati njihova primjena na određeno vrijeme, ali nisu podložna restrikciji, te ljudska prava koja mogu biti derogirana i ograničena i ljudska prava koja su podložna restrikciji. Indirektno zaštićena ljudska prava su ona koja pojedinac može koristiti samo u vezi sa nekim drugim pravom.

Prirodna prava su prava čovjeka kao ljudskog bića, ona sa kojima se rađa: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na jednakost. Izborena prava su prava stečena u borbi za demokratski uređeno društvo, pravnu državu i društveno blagostanje.

POČECI I REALIZACIJA IDEJA GARANTOVANJA LJUDSKIH PRAVA

Moderna pravna država se vezuje za nastanak ljudskih prava u političkoj i pravnoj teoriji. Težnja za zaštitom ljudskog dostojanstva čini suštinu pojma ljudskih prava. Ideja ljudskog dostojanstva stara je koliko i čovječanstvo i ona postoji u različitim oblicima u mnogim religijama i kulturama. Međutim, „najvećim dijelom istorije ljudi su živjeli u državama koje nisu priznavale ljudska prava.“¹²⁵

U srednjem vijeku, tek nakon ukidanja vlasti lokalnih gospodara, centralizovana vlast monarha je bila sposobna da napravi državu i stvori jedinstveni administrativno-upravni sistem, kao i da omogući kretanje ljudi i kapitala unutar tako stvorene države. Sa druge strane, monarh je imao apsolutnu vlast nad drugim ljudima. Čovjek-pojedinac je bio samo podanik monarhije, lišen svih prava. Ideje ustavnosti i garantovanja ljudskih prava pojavile su se u srednjem vijeku i to upravo kao protivteža apsolutnoj vlasti monarha. Ove ideje izražene su kroz akte samoograničavanja svemoćne državne-monarhove suverene vlasti, u želji da se vlada uspješnije i djelotvornije, pa i čovječnije i pravičnije. Tako su nastali Magna Charta Libertatum - Velika povelja o slobodama engleskog kralja Jovana Bez Zemlje iz 1215. godine i Dušanov zakonik - Zakonik srpskog cara Dušana iz 1349. godine. Određene garancije ljudskih prava date su i Vestfalskim mirom iz 1648. godine, kada se na evropsko tlo uvode neka prava u oblasti ispovjedanja vjere.

Kasnije, u Engleskoj su doneseni: Habeas Corpus Amendment Act iz 1679. godine i The Bill of Rights, Zakon o pravima iz 1689. godine.

Krajem XVIII vijeka, veliki doprinos afirmaciji ljudskih prava daju The Declaration of Independence – američka Deklaracija o nezavisnosti iz 1776. godine i francuska Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine.

U teoriji se i dalje vodi rasprava oko porijekla ljudskih prava. Prirodnopravno tumačenje ide u pravcu dokazivanja da su ljudska prava prirodno-pravna kategorija svojstvena samoj suštini prava, dok sa druge strane pozitivističko tumačenje ide u pravcu dokazivanja da su ljudska prava plod volje zakonodavca i da su kao takva podložna nastajanju, promjenama i nestajanju.

MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR GARANTOVANJA LJUDSKIH PRAVA

U savremenom društvu ljudska prava postaju mjerilo vrednovanja kvaliteta življenja i dostignutog stepena demokratije. Međunarodni dokumenti, kao instrumenti i postupci garantovanja i zaštite ljudskih prava, daju ljudskim pravima univerzalni karakter kojima nisu prepreka državne granice i nacionalna zakonodavstva.

The Charter of the United Nations - Povelja Ujedinjenih nacija iz 1945. godine utvrdila je osnovna načela na kojima se izgradio (i gradi) savremeni univerzalni svjetski sistem garancija ljudskih prava, kao i sankcija u

¹²⁴ R. Kuzmanović, *nav.djelo*, str.219.

¹²⁵ V. Dimitrijević, M. Paunović, V. Đerić, *Ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava: Dosije, Beograd, 1997, str.34.*

slučaju kršenja tih prava. U Povelji se „unapređivanje i podsticanje poštovanja prava čovjeka i osnovnih sloboda za sve bez obzira na rasu, pol, jezik ili vjeru“¹²⁶ navodi kao jedan od ciljeva Organizacije ujedinjenih nacija.

Pravo na život, slobodu i jednakost su prirodna, urođena ljudska prava, koja su osnov za ostvarivanje čitavog niza drugih ljudskih prava. „Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.“¹²⁷ Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1948. godine proglasila The Universal Declaration of Human Rights - Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, koja daje tumačenje pojma ljudskih prava koji se koristi u Povelji. Deklaracija je početak kodifikacije ljudskih prava, a iako nije sačinjena niti izglasana kao pravno obavezujući dokument, smatra se opštim standardom za ljudska prava.

Deklaracija prvi put daje popis i sadržaj ljudskih prava, a na osnovu tog dokumenta trebalo je da se donese Povelja o pravima čovjeka, kao jedinstven normativni akt. Umjesto jedinstvenog akta o ljudskim pravima, 1966. godine donesena su dva akta: International Covenant on Civil and Political Rights (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima)¹²⁸ i International Covenant of Economic, Social and Cultural Rights (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima)¹²⁹, kao i Fakultativni protokoli¹³⁰ koji se odnose na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Usvajanjem ovih dokumenata uspostavljen je mehanizam nadzora nad poštovanjem preuzetih obaveza od strane država na nivou međunarodne zajednice.

Univerzalna deklaracija, dva navedna pakta i protokoli su jedini opšti instrumenti Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima i predstavljaju tzv. međunarodni zakon o ljudskim pravima. Pri Ujedinjenim nacijama djeluje Komisija za ljudska prava, kao i različiti Komiteti za ljudska prava (za ekonomska socijalna i kulturna prava, za eliminisanje rasne diskriminacije, za eliminisanje diskriminacije žena, za prava djeteta, za zaštitu prava radnika migranata i članova njihovih porodica, protiv torture).

Nakon 1948. godine ljudska prava postala su predmet stotine univerzalnih, regionalnih, obavezujućih i neobavezujućih instrumenata koji se dotiču skoro svakog aspekta života ljudi i pokrivaju širok raspon građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih prava. Istovremeno se razvija djelatnost i aktivnost međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija. U okviru pojedinih oblasti ljudskih prava može se reći da je dosta urađeno, kao npr. po pitanjima prava žena, prava djeteta, zaštite od ropstva, zabrane rasne diskriminacije i aparthejda, zabrane nasilja, mučenja i ponižavajućeg kažnjavanja, pravila postupanja sa zatvorenicima i drugo.

U Evropi, Americi i Africi izvršene su regionalne kodifikacije. Neposredno nakon donošenja Opšte deklaracije, Savjet Evrope je donio Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.¹³¹ Ova Evropska konvencija o ljudskim pravima je kasnije proširivala krug garantovanih sloboda i prava sa 14 Protokola. Tu se po prvi put utvrđuju mehanizmi međunarodnog nadzora nad poštovanjem ljudskih prava, odnosno organi koji rješavaju sporne slučajeve: Evropska komisija za ljudska prava, Evropski sud za ljudska prava, Komitet ministara Savjeta Evrope i Generalni sekretar Savjeta Evrope. Evropska konvencija i njeni dopunski protokoli predstavljaju opšti ugovor o ljudskim pravima sa naglaskom na građanska i politička prava. Socijalna, ekonomska i kulturna prava su ugrađena u Evropsku socijalnu povelju.¹³²

Američka kodifikacija (American Convention on Human Rights) je usvojena 1969. godine, a Afrička (African Charter on Human and Peoples Rights) 1981. godine.

U odnosu na većinu drugih kontinenata, ljudska prava su se intenzivnije razvijala na evropskom kontinentu. Cjelokupan evropski integrativni proces praćen je usvajanjem brojnih dokumenata koji sadrže garancije ljudskih prava, formiranjem posebnih mehanizama nadzora, zaštite i kontrole poštovanja tih prava, realnim postojanjem određenih prava i neograničenom vladavinom pojedinih prava.

PRAVNI OKVIR GARANTOVANJA LJUDSKIH PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Ratifikacija međunarodnih deklaracija, konvencija, povelja i slično, preduslov je i put za njihovu primjenu i ugradnju u pozitivno zakonodavstvo države. „Ustavni i pravni sistem i poredak su konstituisani i izgrađuju se, u prvom redu, na principima garantovanja i zaštite ljudskih prava i sloboda u skladu sa međunarodnim standardima; obezbjeđivanju nacionalne ravnopravnosti i zaštite vitalnih nacionalnih interesa; vladavine prava; socijalne pravde; tržišne privrede; višestranačkog sistema; parlamentarne demokratije i podjele vlasti; slobodnim izborima; lokalnoj samoupravi; zaštiti prava etničkih grupa i drugih manjina.“¹³³

¹²⁶ Ustav ili Povelja Organizacije ujedinjenih nacija, potpisana 23.6.1945., stupila na snagu 24.10.1945., čl.1.

¹²⁷ Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, proglašena 10.12.1948., čl.1.

¹²⁸ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen 16.12.1966., stupio na snagu 23.3.1976.

¹²⁹ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, usvojen 16.12.1966., stupio na snagu 23.3.1976.

¹³⁰ Prvi fakultativni protokol, 1966. i Drugi fakultativni protokol, 1989.

¹³¹ Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, usvojena 4.11.1950., stupila na snagu 3.9.1953.

¹³² Evropska socijalna povelja, usvojena 5.11.1961., dopunjena protokolima iz 1988, 1991. i 1995., a revidirana 3.5.1996.

¹³³ M. Dmičić, Osnovna obilježja izgradnje i funkcionisanja ustavnog i pravnog sistema, Pravna riječ br. 31/2012, Banjaluka, 2012, str.48-49.

Ustav BiH je nametnut kroz Aneks 4. Sporazuma za mir¹³⁴, kojim je 1995. godine okončan građanski rat u Bosni i Hercegovini. Uređujući osnovne slobode i ljudska prava, taj Ustav utvrđuje direktnu primjenu Evropske konvencije o ljudskim pravima sa njenim protokolima. Još više od toga, naglašeno je da ovi dokumenti imaju prednost u primjeni u odnosu na pozitivno zakonodavstvo BiH.¹³⁵ U tački 3. nabrojana su prava. Nadalje, propisuje se da „nikakav amandman ovog Ustava ne može da eliminiše niti umanji prava i slobode navedene u Članu II ovog Ustava, niti da izmjeni ovaj paragraf“.¹³⁶

Ustav BiH utvrđuje i garantuje naročito sljedeća prava: 1) pravo na život; 2) pravo da se ne bude podvrgnut mučenju ili nehumanom i ponižavajućem tretmanu ili kažnjavanju; 3) pravo da se ne bude zatočen u ropstvu ili sluzenju i da se ne obavlja prinudni ili prisilni rad; 4) pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti; 5) pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim procesima i ostala prava u vezi sa krivičnim postupkom; 6) pravo na privatni i porodični život, dom i korespondenciju; 7) sloboda mišljenja, svijesti i vjeroispovijesti; 8) sloboda izražavanja; 9) sloboda miroljubivog okupljanja i sloboda udruživanja sa drugima; 10) pravo na stupanje u brak i zasnivanje porodice; 11) pravo na svojinu; 12) pravo na obrazovanje; 13) pravo na slobodu kretanja i stanovanja, uz odsustvo diskriminacije.¹³⁷

Aneks I na Ustav BiH - Dodatni sporazum o ljudskim pravima, koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini, navodi i druge međunarodne dokumente o ljudskim pravima koji se neposredno primjenjuju, a to su: 1) Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.; 2) Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata iz 1949. i njihovi Protokoli I-II iz 1977.; 3) Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. i njen Protokol iz 1966.; 4) Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957.; 5) Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva iz 1961.; 6) Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965.; 7) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. i njegovi Fakultativni protokoli iz 1966. i 1989.; 8) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966.; 9) Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979.; 10) Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja iz 1984.; 11) Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja iz 1987.; 12) Konvencija o pravima djeteta iz 1989.; 13) Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika - migranata i članova njihovih porodica iz 1990.; 14) Evropska povelja o regionalnim jezicima ili jezicima manjina iz 1992.; 15) Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina iz 1994.

Ustavnu snagu imaju i Aneks 6. (sa Dopunom) i Aneks 7. Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji detaljnije govore o ljudskim pravima. Aneks 6. - Sporazum o ljudskim pravima, utvrdio je postojanje Komisije za ljudska prava koja se sastoji iz dva dijela: Odbora za žalbe i Vijeća za ljudska prava. Predsjednik Odbora za žalbe, sadašnji Ombudsman, djeluje samo svojim autoritetom i ugledom u cilju zaštite ljudskih prava. Vijeće za ljudska prava je sa kompetencijama suda do 2002. godine rješavalo slučajeve kršenja ljudskih prava. Nakon što je prestalo da postoji Vijeće za ljudska prava, pri Ustavnom sudu BiH je, kao privremeno tijelo, osnovana Komisija za ljudska prava. Aneksom 7. Dejtonskog mirovnog sporazuma posebno se tretiraju prava izbjeglica i raseljenih lica.

Bosna i Hercegovina je složena tvorevina, sastavljena iz dva entiteta sa elementima federalnih jedinica: jedan je Republika Srpska, a drugi Federacija BiH, i oba imaju svoje ustave. Ustavi entiteta moraju biti u saglasnosti sa Ustavom BiH. Ustav Republike Srpske, Ustav Federacije BiH, kao i Ustav BiH, u Preambuli i u prvom dijelu Ustava, u drugom poglavlju koji nosi naziv „Ljudska prava i (osnovne) slobode“, propisuju i garantuju zaštitu ljudskih prava. „Ustavi deset kantona u Federaciji BiH sadrže poglavlja o ljudskim slobodama i pravima. Ti ustavi opštom odredbom preuzimaju ukupan katalog sloboda i prava koje propisuju ustavi BiH i Federacije BiH.“¹³⁸ Na nivou BiH ustanovljena je institucija Ombudsmana za ljudska prava.¹³⁹ Ovaj institut je preuzet iz prakse skandinavskih zemalja: Ombudsmana bira Parlamentarna skupština BiH, kojoj je on direktno odgovoran, iako uživa visok stepen nezavisnosti u radu. Pored toga što neposredno djeluje u zaštiti pojedinačnih prava, Ombudsman štiti i osigurava vladavinu prava i funkcionisanje pravne države. U slučajevima kada ocjenjuje zakonitost akata i kada prati stanje poštovanja i zaštite ljudskih prava, on djeluje preporukama, mišljenjima i prijedlozima i o tome obavještava Parlamentarnu skupštinu. Na nivou BiH donesen je Zakon o zabrani diskriminacije kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svim licima u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije.¹⁴⁰ U tom smislu veoma je značajan i Zakon o ravnopravnosti polova u BiH¹⁴¹.

¹³⁴ Generalni okvir mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, Dejtonski mirovni sporazum, utvrđen u Dejtonu 21.11.1995, potpisan u Parizu 14.12.1995.

¹³⁵ Ustav BiH, čl.II t.2.

¹³⁶ Ustav BiH, čl.X t.2.

¹³⁷ Ustav BiH, čl.II t.3. i 4.

¹³⁸ K. Trnka, *Ustavno pravo, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo, 2006, str.126.*

¹³⁹ Zakon o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, Službeni glasnik BiH, br. 19/02, 35/04, 32/06.

¹⁴⁰ Zakon o zabrani diskriminacije BiH, Službeni glasnik BiH, br. 59/09, čl.1.st.1.

¹⁴¹ Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, Službeni glasnik BiH, br. 32/10.

Ustav Republike Srpske, utvrđujući opšti princip jednakosti¹⁴² u 40 članova propisuje širok korpus ljudskih prava, a pozitivni propisi su u saglasnosti sa Ustavom, kao i sa međunarodnim normama o ljudskim pravima. Posebno se moraju poštovati i primjenjivati međunarodni standardi za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava. Samo dosljedna primjena pozitivnih propisa od strane državnih organa, uz obavezu poštovanja i zaštite ljudskih prava, garancija je ostvarivanja i zaštite ovih prava.

OPŠTI USLOVI NEOPHODNI ZA UŽIVANJE LJUDSKIH PRAVA

Prema važećem međunarodnom pravu, države preuzimaju direktne obaveze u vezi sa ljudskim pravima. Kao strane ugovornice u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, ratifikacijom tih akata i njihovom ugradnjom u pozitivno zakonodavstvo, na principima ustavnosti i zakonitosti, države preuzimaju obaveze poštovanja, zaštite i omogućavanja ostvarivanja ljudskih prava.

Postoje opšta načela, odnosno uslovi pod kojima se uživaju ljudska prava, a to su: jednakost ljudi i zabrana diskriminacije, zaštita ugroženih kategorija i zabrana zloupotrebe ljudskih prava.¹⁴³

Jednakost ljudi je osnovno načelo ljudskih prava. To drugim riječima znači da je zabranjena svaka diskriminacija među ljudima. Riječ diskriminacija je latinskog porijekla i znači razlikovanje. U pravu ona ima negativni predznak i podrazumjeva nedozvoljeno razlikovanje. Zabrana diskriminacije na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija proklamovana je u članu 2. i 7. Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka, u članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima, kao i u članu 2., 3. i 26. Pakta o građanskim i političkim pravima. Tako je u njima propisano: „Svakome pripadaju sva prava i slobode bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjeroispovjesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti“ i „Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona. Svi imaju prava na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije i protiv svakog podsticaja na diskriminaciju“.

Sljedeći opšti uslov i pravilo je zaštita ugroženih kategorija, odnosno lica koja se ne mogu osloniti na zaštitu svoje države. Ovdje se radi o licima „umješanim“ u vojne sukobe kao ranjenici, bolesnici, zarobljenici ili civilno stanovništvo u vlasti i pod kontrolom neprijateljske strane, zatim o apatridima - licima bez državljanstva, izbjeglicama i slično. U cilju rješavanja ovih pitanja sklopljeni su mnogi međunarodni ugovori (konvencije).

Konačni uslov je zabrana zloupotrebe ljudskih prava, što podrazumjeva mjeru ograničenja prava ili ukidanja privilegija ukoliko se utvrdi da su postale diskriminatorne.

Uvijek postoji mogućnost da se jedno pravo iskoristi protiv drugih prava i kada je riječ o korišćenju prava i sloboda sa jasnom namjerom da se oni ukinu. Član 30. Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka i član 17. Evropske konvencije o ljudskim pravima propisuju da država (grupa ili lice) nema pravo da obavlja bilo koju djelatnost ili radnju usmjerenu na poništavanje garantovanih prava i sloboda, niti se može pozvati na međunarodne ugovore da bi ukinula postojeća prava samo zato što u njima nisu pomenuta.

PRETPOSTAVKE ZA OSTVARIVANJE I ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA

Za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava uopšte neophodno je postojanje određenih pretpostavki, kao što su: stepen ostvarene demokratije, kvalitet nacionalnog zakonodavstva i kvalitet sudova.

Osnovna pretpostavka za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava je stepen ostvarene demokratije u unutrašnjem pravnom poretku jedne države. Određena država može se smatrati državom stvarne političke demokratije samo ako je ispunjen uslov postojanja slobodnih i fer izbora, što se može osigurati samo uz postojanje višepartijskog političkog sistema. Uvođenje višepartijskog sistema podrazumjeva i postojanje tržišne ekonomije, slobode kretanja ljudi, robe, usluga i kapitala i postojanje privatne inicijative i vlasništva. Osim osiguranja parlamentarne demokratije, država mora da osigura primjenu i zaštitu ljudskih prava, sa naglašenim uticajem međunarodnog prava. Ljudska prava su internacionalizovana¹⁴⁴ kategorija: iako se ostvaruju pozivanjem na norme unutrašnjeg prava, ona moraju biti u skladu sa međunarodnim normama i standardima. Pravilnu primjenu ljudskih prava garantuje svaka politička vlast koja bi trebala da obezbijedi da pojedinac živi život dostojan čovjeka, da bude pravno zaštićen od svake zloupotrebe i diskriminacije, da ima dostojne uslove života i u privrednom i u društvenom životu. U svakom slučaju, slobode i prava građana ne treba da budu ograničeni od strane države, što znači da države članice međunarodne zajednice moraju ograničiti svoj suverenitet, najprije u odnosu na pojedinca, a onda i u odnosu na međunarodnu zajednicu.

Sljedeći preduslov za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava je kvalitet nacionalnog zakonodavstva, što podrazumijeva i usaglašenost sa međunarodnim obavezama i odnos unutrašnjeg i međunarodnog prava. Primjena međunarodne norme o ljudskim pravima zavisi od tumačenja međunarodnih standarda. Standardi su pojmovi koji se ne definišu, već im se značenje podrazumjeva, a moraju se tumačiti u skladu sa opštim pravnim načelima

¹⁴² Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92, 19/92, 19/92 i 21/92 – Prečišćeni tekst i Amandmani – 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 i 48/11, čl.10.

¹⁴³ Vidjeti: V. Dimitrijević, M. Paunović, V. Đerić, str.180-200.

¹⁴⁴ T. Burgental, Međunarodna ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1997, str.47.

koje priznaju prosvjećeni narodi. Prema međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, država ugovornica se može obavezati da ugovorom predviđena prava garantuje od trenutka stupanja na snagu ugovora ili da predviđena prava postepeno uvodi i proširuje.

Na kraju, jednako važna pretpostavka za ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava je kvalitet sudova. Ovo prvenstveno podrazumijeva nezavisno i nepristrasno sudstvo, organizovano kao jedinstven sistem sa stepenima nadređenosti u odlučivanju o pravnim lijekovima. Sudska zaštita, kada se radi o unutrašnjoj zaštiti, ostvaruje se kroz redovne sudove i Ustavni sud. Osim toga, zaštita se može ostvarivati i na međunarodnom planu, pred Međunarodnim sudom za ljudska prava.

ZAKLJUČAK

Ljudska prava su univerzalna, neotuđiva, nedjeljiva i međuzavisna. Mnogostruka su i ostvaruju se na temelju jednakosti i nediskriminacije. Pravo na jednakost i načelo nediskriminacije, koji su definisani međunarodnim univerzalnim i regionalnim ugovorima o ljudskim pravima, predstavljaju suštinu ljudskih prava. Svaki čovjek se rađa slobodan i nosi svoje prirodne slobode i prava, pa univerzalno i pravedno pravo, oslobođeno svake diskriminacije, uvijek treba da postoji kao uzor prema kome se pozitivno pravo upravlja, dopunjava ili koriguje. Stupajući u odnose sa drugim ljudima, pojedincima ili sa grupom ljudi, prava jednog čovjeka susreću se sa pravima drugoga (drugih ljudi) i mogu biti ograničena samo korišćenjem istih prava od strane te druge osobe (ili više njih).

Postavljanjem međunarodnog okvira koji garantuje ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava, pomenuta prava prestaju biti samo unutrašnja stvar države i postaju internacionalna kategorija. Međutim, ostvarivanje i zaštitu ljudskih prava uvijek garantuje država, odnosno politička vlast. Država mora da štiti slobode i prava svojih građana koristeći se raznim instrumentima, a ne samo prisilom (i pogotovo ne isključivo silom). Suština je u tome da pojedinac treba da živi život dostojan čovjeka, da bude pravno zaštićen od svake diskriminacije i zloupotrebe prava, te da ima siguran život i u privrednom i u društvenom smislu, što sve mora da garantuje država.

Postojanje propisa kojima se utvrđuju ljudska prava, osiguravaju instrumenti njihove zaštite i obezbjeđuju postupaci za utvrđivanje nepoštovanja i kršenja ljudskih prava, sve u skladu sa međunarodnim normama i standardima, ne znači samo po sebi i ostvarivanje ljudskih prava. Pored toga, neophodno je da dođe do stvarnih promjena u državi i društvu, kao i do stvarnog približavanja međunarodnim standardima ostvarivanja i zaštite ljudskih prava. Ljudska prava u savremenom svijetu dobijaju i imaju mnogo širi značaj i sadržaj, ona su kriterij vrednovanja kvaliteta življenja i dostignutog stepena demokratije u društvu. U tom cilju treba stalno i trajno razvijati toleranciju prema svakom ponašanju kojim se ispoljava sloboda ličnosti i, naročito, kroz školske i obrazovne institucije stvarati kulturu poštovanja ljudskih prava. Takođe je neophodno paralelno stvarati i svijest o ostvarivanju sopstvenih sloboda i prava, ali samo do granice preko koje se ugrožavaju slobode i prava drugih.

Iako postojeći sistem garantovanja i zaštite ljudskih prava ima trajni cilj uspostavljanja vladavine prava umjesto vladavine ljudi, nažalost, i pored normi, standarda i principa ljudskih prava koje je uspostavila međunarodna zajednica, čini se da smo još uvijek daleko od života u svijetu bez straha i siromaštva, čemu se težilo prilikom osnivanja Organizacije ujedinjenih nacija.

Ljudska prava danas su sve više predmet zloupotrebe u odnosima među državama, jer se u ime navodne humanosti i prava, upravo ova prava koriste kao oružje novog međunarodnog imperijalizma. Zarad ostvarivanja različitih interesa i ciljeva, napadaju se i okupiraju države pod parolom „zaštite“ ljudskih prava, a zapravo se vrše masovna kršenja ljudskih prava naroda u državi koja nije bila spremna na saradnju i ispunjavanje postavljenih uslova i ultimatumu u procesu globalizacije. Razvijanjem svijesti o pravu i tolerancije na globalnom planu, u okolnostima globalizacije i nasuprot njoj, može se zaustaviti sve učestalija pojava ugrožavanja života, sloboda i jednakosti naroda „malih“ država od strane velikih (sila) nasilnika.

LITERATURA

1. R. Kuzmanović, *Ustavno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Banjaluci, Banjaluka, 2002.*
2. D. Bataveljić, B. Bataveljić, *Nova i posebna prava i slobode s posebnim osvrtom na zakonodavstvo Republike Srbije i Republike Srpske, Pravna riječ br. 35/2013, Banjaluka, 2013.*
3. V. Dimitrijević, M. Paunović, V. Đerić, *Ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava: Dosije, Beograd, 1997.*
4. M. Dmičić, *Osnovna obilježja izgradnje i funkcionisanja ustavnog i pravnog sistema, Pravna riječ br. 31/2012, Banjaluka, 2012.*
5. K. Trnka, *Ustavno pravo, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo, 2006.*
6. T. Burgental, *Međunarodna ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1997.*